

ԳԻՐՔ ԹԷ ԳՐԻԶ

Ան այնպիսի անձինք՝ որոց գիրառասան ժամերը կը յաջորդեն իրարու՝ յաճախ սոսկ անպատուդ այլ և միանգամայն քաղցր ընթերցման վայելքով. անով կը զուարճանան, անով մտերմին թիրաբեղուն կ'ըլլայ, սրտերնուն թերերը կը թրթռան։ Այսպիսիք զոց՝ այլ ընտիր դարան մ'են զոց, և որոց քով կը սեղան գիրք առդին, զիրք անդին։ Մի գեղեցիկ մատենադարան՝ առաջին զարդ է անոնց բնակարանին, որոյ մէջ երբեմն երբեմն իբր ի բուրաստանի շրջագայելով՝ կը քաղեն պաղտից մատենաներու անուշահամ հիւթերը։ Այլ այսպիսի սոսկ ընթերցողաց մատուրները՝ զրիշ շարժելու փորձ բերն են երբեք. ոչ. ասոնք իրենց հարեզոնէն շատ և միշտ հեռու կը նկատեն գրութեան աւետարեք արեւելքը. մինչդեռ ընդհակառակն՝ եթէ անոնց եւս ծագեր այդ գրելու արեւելքը, զուցէ այժմ պիտի վայելէինք բարձրագոյն հանճարներու և առաջնակարգ մատենագրաց զորմած տաղերու խորին դիտութիւնը, քան զոր այժմ անցեալն ու ներկայն մեր առջեւ կը դնեն։ Սակայն այսպիսի ընթերցողաց սրտին վրայ՝ ոսկեգիր դրոշմելու է Պէճնարանի տը Սէն Բիէրի այս գեղեցիկ սուրբ. «Si votre âme est sensible, votre pinceau sera immortel», ուրեմն եթէ ունիս հոգի զգայուն, ա՛ն զրիշ ձեռքդ, և ուրիշ քնիշ կը պահանջուի՝ որով սոսկ ընթերցատէրն ըլլայ միանգամայն և ճարտար զրիշ։ Երբ զգայուն հոգի մը, արթուն միտք մը, և անզոպարձոց զօրութիւն մը՝ պայծառ հայելոյ մը պէս կը ցոլացնեն իրենց մէջ՝ տիեզերաց, մարդկան և այլ ամենայն իրաց ազդեցութիւնները, բաւական է, որ այսքան զգացմանց և ազդեցութեանց հանդիսարան եղող անձն՝ գիտնայ կենդանութիւն տալ անոնց իրեն անկենդան գրչով։ Եւ այսպէս, հանճարեղ գրութիւն, ընտիր և օգտակար երկ մը՝ մարդուս յիշատակը կը յաւժեացնէ ամբողջ մարդկութեան համապարփակ մտաց մէջ։

Այո՛, ընթերցումն զրոց կ'օգտէ մեծապէս զհոգին աշուտացնելու, միտքը՝ արդասաւոր ընելու, և կամքը՝ զօրացնելու. — նա կը պարզէ մեր մտաց առջեւ հռչակաւոր անձանց կենաց և զործոց պատկերը, աշխարհի, հայրենեաց պատմութեան քօզը կը բանայ, կը նկարէ մեզ՝ անոր արկածները, աղէտները, այլ և գեղեցկութիւնը, վրեմութիւնը և ազդեցութիւնը։ Ընթերցումը՝ խրախոյս կու տայ հետեւելու դիցազանց արիակախ քործոց, ինչպէս երբեմն դիցազն աշխարհակալն Մակեդոնիոյ՝ բարձին տակ կրելով ոսկեհառ Հոմերը, կը վառուէ ըլլալու նոր Ալեքսիսեւ։ Ընթերցումն՝ իրեւ ջնարածայն մեղեդի՝ հոգւոյն ցաւերուն ու վիշտերուն բալասան է. — և կարծես՝ զօղարկի ոճով զրոց բնութեամբ կը յափշտակուի քեզմէ հոգեղ, սրտիդ մէջ՝ նոր բորբոք մը կ'իմանաս, և կը զգաս՝ թէ չես այն՝ ինչ որ էիր ընթերցումէդ առաջ։ Միով բանիւ, ընթերցումամբ զրոց կ'ըլլայ մարդս՝ խոշոր տիեզերք, ինչպէս պատգամատուտն հնոց և նորոց՝ առաջին իմաստասօրն ըսաւ. վասն զի աւանայն իրաց անջնջելի պատկերները կը տուգորէ՝ իւր մտաց լայնածաւալ ոսպարիզին մէջ. — Գեղեցիկ են ուրեմն ընթերցումն և զիրք, բայց արդեօք գեղեցկագոյն են քան զզրիշ և գրութիւն։ Անշուշտ ոչ մին և ոչ միւսն, այլ երկուքը, ընթերցումն և գրութիւն՝ իրարու հետ միացած, անմահ գեղեցիկ մը կը յօրինեն։ Մանաւանդ թէ՛ գրութիւնը կանխազոյն է և առաւելագոյն քան զընթերցումն։

Վասն զի, դեռ եւս կութթէմպէրկի աւրելը չէր ծագած, դեռ եւս տպագրութեան արուեստն ու զիտը չէր ծաւալած իւր հանրօգուտ ազդեցութիւնը, և օրինակողք միայն և օրինակութիւնը կային. որոց ընթերցումամբ քաղցրանալ և քաղցրացնել՝ սակաւուց ու մանց առանձնաշնորհութիւն էր։ Սակայն այսքան անտպագիր դարուց մէջ չէ՞ մանաւանդ՝ որ մեծամեծ հանճարներ, հրաշապատում գրիչներ, մատուռն քերթողներ հանդիսացան աշխարհիս փառքի կէտին վրայ, յԵլադա, Երուսաղիմ, Լատին եւս եղաւ մրցակից։ Իլիսկանն անմահացուց զԵլա-

յա, Մշակակաման՝ զՀոռով. և եթէ վերջինս առանց նախընթաց ընթերցման՝ կրցաւ իւրարու հետ հաշտ բռնել գրիչն ու բրկը, և ցուցուց՝ որ մինչ իւր յօրինողը՝ դաշտաց վրայ բրշով կը սերմանէր և կը հնձէր մշակութեան զանձերը, միանգամայն կ'անմահացընէր իւր գրչովն հրաշահիւս եւս կերպով՝ մշակական գիտութիւնը և արուեստը — Սաւկայն և կոյրն մուրացիկ, Երզողն իլլոնի պատերազմը, հնազոյն քան զՎիրիլը, մի գրչի հարուածով հրապարակ հանեց աշխարհագրութիւն, պատմութիւն, պատերազմական արուեստ. ծանօթացուց բարդական օրէնքներ: Եւ ուր թողունք այնքան բազմաթիւ հին հանճարնդ դրայց գեղեցկահիւս շարքը, որք զօրկի դրոց ընթերցմանէ, կարգացին միայն հոգւոյ աչօք բնութիւնը, և ի գիր դրոյմեցին իրենց արծուաթուի մտաց նորին խորհուրդները: Սակայն ասոնցմէ և ոչ մին թարթափեցաւ թափառեցաւ անշուշտ հոյակապ մատենադարանաց՝ 1 բնդարանի սրահներուն մէջ. ոչ ոք՝ նաեւեւս կարող գիտութեան մեծահամանար գիւցազներէն՝ ունեցաւ բազմութիւն կրօց, որոնցմով սրէր հանճարը, լուսաւորէր միտքը: Այսու հանդերձ, եղան տիեզերահռչակք, մեծք եղան արմանապէս. և հիմա իսկ, մինչդեռ կարծես գիտութեան ծաղը հասած կը համարուինք, և մասամբ մը՝ իրաւամբ յօրատարալով հնութեան խոնարհ դաշտալայրին վրայ կը նայինք, այլ և այնպէս՝ կան զեռ եւս կարեւոր և հիմնական կէտեր՝ յորս անոնք են մեզի պատգամատու, և այժմեան նորագիւտ համարուած ոչ սակաւ հանճարաւոր գործոց սկզբունքները՝ անոնցմէ սորվիր ենք, անոնց կրօց մէջ հանդիպէր, գտեր ենք, և այսքան շիջած կենաց՝ կենդանի ձայնին արձագանքը՝ մեր արդի գիտութեան մեռելատիպ մասերը կը կենդանացընէ: Արիստոտէլ՝ իմաստասէր, Պլատոն՝ օրէնսդիր, Արքիմեդէս՝ երկրաչափ, Բնութան, Սոկրատէ՝ բարոյախօս, Թաղէս՝

գարեբով առաջ բուրգեբու բարձրութիւն կը չափէ՝ անոնց ստուերովն. — միով բանիւ, աւմէնքն ալ համայնագէտք, որք Որատիոսի իմաստով՝ որչափ հիննան իբրեւ զինի, այնքան աւելի զօրաւոր և ազգու կ'ըլլան:

Արդ, ուսիլից ծագեցան, Բնչպէս փայլեցան այսքան և այսպիսի գիւցազունք մտօք. սոսկ ընթերցմամբ թէ գրութեամբ. Խորհրդաթմութիւն վեհ, միտք խորհող, անդրադարձաւութիւն կաթնակնանման արագութեամբ՝ եղան իբրեւ լուսապայծառ արշալոյս՝ գիտութեան երկնակամարին այսքան լուսապատար արփիններուն, որոց անշիջանելի լոյսը հանդերձաւ գարեբու վրայ ձգեց՝ իւր ջերմացուցիչ և կենսատու ճառագայթները: Եւ այդ մեծ իմաստունք, ինչպէս վերագոյն բայնք, ոչ թէ մատենաներ ամփոփեցին իրենց մտաւոր շտեմարանին մէջ, այլ ամբողջ բնութեան, մարդկութեան, պատմութեան վրայ տեսան զեռ եւս անբաց մատեն ընթեռնորի. զայն բացին, զայն կարդացին, թափանցեցին աւնոր խորագոյն խաւերուն մէջ, ճննեցին այդպիսի համատարած մատենի մը ծածկագոյն յօրինողը, տեսան հոգւով, իմացան մտօք՝ թէ այդ ամենայն իրաց ներքոյ կայ մի Գաղտնագոյն էակ, որ խոհուն մտաց լուսաւոր հորիզոնին վրայ կը ծագի: Եւ սոյն այս խորհրդաւոր մատենն է, որոյ համար կրնանք կրկնել փափուկ գրչի մը, Mme Gravenի, խօսքերը. « Գիրք մ'է այս, զոր միշտ սկսած եմ կարդալ սկիզբէն, և երբեք չեմ աւարտած »: — Ուրեմն մեծացան այդ իմաստունք, յաւերժացան, երբ իրենց մտօք կարդացած մատենանը՝ գրչի հրաշալի դարձածըով տուին յընթերցումն իրենց սերունդոց. — Ոչ իրենք իրենց գանձեցին, *sic vos non vobis*.

Ո՛րչափ ապա գեղեցիկ և գրութիւն և անմահացուցիչ:

Այժմ, եղան ևս ի հնունք և այլ իմաստունք, որոց գրիչը միշտ անմահ ճնաց, իսկ

1. Արիստոտէլ՝ հաւանօրէն ունեցաւ առաւջին միակ դրատուն մը. — Յետոյ՝ յԱլեքսանդրիւս և ի Պէրգամոն (Փոքր Ասիա) հաստատուեցաւ գրատունք. իսկ ի Հռովմա՝ Քրիստոսէ

36 տարի առաջ, հասարակաց մատենադարան չինքց *Asinius Pollion* բռնելն, ուր դրուեցան Արիստոտէլի գրքերն ալ:

սովեղէն բարբառը սքանչացուց ամբոխը. ա-
ստեղ եւ անշուշտ հնութեան ստուերով սքո-
ղեալ դարերու խաւարին մէջ՝ փայլեցան ի-
բրեւ արուեստականեր, որք իրենց ժամանակին
մատակարարատ ցիտութեան վրայ արձակե-
ցին լուսաւոր ճառագայթներ: Սակայն երբ
մահը տարածեց անոնց վրայ իւր սգաւոր
ծածկոյթը, անոնց լուսարձակ ճառագայթ-
ներն ալ միտնգամայն շիջան նուազեցան.
— և այնքան շոինդն համբաւոյ այդքան ան-
գիր իմաստնոց՝ չթողուց յաջորդ ժամանա-
կաց՝ բայց եթէ՝ ոտակ անոնց անուանքը,
անպատիւ յիշատակը, խուլ ձայն մը ան-
ծայր խորութեան մէջ, եթէ ի բաց առնունք
մի քանինբեր, որոց գրուածք՝ ժամանակին
սովեղանախ ժանեաց ներքոյ մանրեցան:

Ուստի սոսկ ընթերցող մը կրնայ ըլլալ
իմաստուն, բազմահմուտ, բայց նա առանց
կտակի մեռնողի նման՝ մահուամբ կը խզէ
իւր հմտայից կենաց թելերը, և ինքզինքը
կը զրկէ կենդանի մարդկութեան հետ կցոր-
դութենէն: Նա կ'ապրի իրեն համար. ան-
գաստան մ'է պտղալից՝ որոյ պտուղները
զուցէ կը վայեն միայն իւր ժամանակա-
կիցք. յանոսակերպ գեղեցիկ տաճար մ'է
նա, այլ գրեթէ միշտ փակուած, մանաւանդ
էն կնքուած, և երանելի թէ զոնկ պատեհարգմի
ժամանակ բացուէր: Միթէ՞ Որատիօսի հետե-
ւալ տողը՝ իբրեւ արձագանգ մը կրկնելով առ
այգպիսի ընթերցող՝ կ'անիրաւինք.

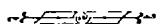
..... Speramus carmina fingi
Posse, linenda cedro et levi servan-
da cupresso?։ Վասն զի սոսկ ընթերցողը
կը նմանի ճիշդ այն ագնիւ արկղին, յո-
րում մեծն Աղեքսանդր զգուշութեամբ կը
պահէր իլիականը:

Փրեզերիկոս կայսր Բրուսիոյ, տեսնելով
որ պալատականք կը նախանձին Վուրդեոի
վրայ, որ կ'ապրեր այն աստի իւր քով,
բաւ նախանձորդաց. “Laissez faire; on
presse l'orange et on la jette quand
on a avalé le jus. Մոյնպէս, պարզապէս
ընթերցող իմաստնոց նարընշանման քաղցր
հիւթը կը հանեն ժամանակակիցք, և ապա՝
անյիշատակ մոռացութեան աւերակաց ներքոյ
կը ձգեն անոնց անուանքը, եթէ անոնք

նախզգուշութեամբ չեն զրոյմած զբնի՞լ իրենց
անուններուն վրայ՝ ոչ գիտութիւն, ոչ քե-
թութիւն՝ որ մինչեւ մեզի հասնէր:

Ուրեմն գիրք կարդալու է. սակայն, եթէ
կ'ուզէ որ անսպաս կեանք ունենալ եւ և
յետ մահուն, հարկ է՝ որ զրիչը ու գիրքը
իրարմէ անանջատ պահէ. ընթերցումը իբր
աղբիւր մ'ընէ գրութեան. — այս եւս է հիմնա-
կան կէտ մը ի կրթութեան: Էս այգպիսի ճար-
տար և յաջող իմաստնոյ գրադարանին վրայ
արձանագրելու է. Աստ կեան մեռեալը, և
պատգամս տան համբարձք: Այո՛, ոչ երբեք
կը մեռնին քաջ մատենագիրք, անոնց կեն-
դանի ձայնը կը հասնի մինչև առ մեզ՝
բիւր գարուց խորհրդական լուսութեան մէջէն:
Մատենագիրք, որք գիտցեր են ճարտարու-
թեամբ իրենց զբնի փոքրիկ ծայրով ամ-
փոփել լայն ընթերցումը, ընդարձակ միտ-
քը, և գեղեցիկ գագցումը, դարուց ի դարս
իրենց գերեզմանաց մէջէն պիտի ուղղին
մեր հոգին, պիտի կառավարեն մեր սրտին
թրթռացող թելերը, որոց զգայնութիւնը
մտաց անդադարութեան հետ խառնուած՝
կրնայ մեր զրիչը ընել գգայութեւն. — Բայց թէ,
նախ՝ ինչպէս և ինչ կարդալու է, և երկրորդ՝
ինչպէս գրելու է՝ յարմար առթիւ կը բա-
ցատրենք:

Հ. Ս. Ս.

ՔԵՐԱՆՈՒՆԱԿԱՆ ԱՆՎԱՐԿՆԵՐ

Թէ աշխարհաբար լեզուն ինչ հսկա-
յական քաղ ըրաւ դարուս վերջին կիսուն,
արդէն ծանօթ է ամէն ընթերցողի: Միշտ մէկ
կողմէն՝ շեմ գրաբարեաններու և աշխարհա-
բարեաններու սրտընդոտ բուքինները կը
նուաղէին և կուտողներուն զէնքերը կը ծանգո-
ւէին, միւս կողմէն՝ աշխարհաբարը լոկի ձեջիկ
կը գծեր իրեն ճանրայ մը հարթ և կոկ, սրմէ
վինքը ետ դարձնելով կամ առջեւ աղբեղ-
ներ յարուցանելը՝ ընութեան զէմ կուտել մը
պիտի ըլլար: Գրաբարեանք նախազգած՝ ար-